

МАНШЕВСЬКА
Тетяна Ігорівна,
зав. галузевим відділом
наукової бібліотеки,
Білоцерківський національний
аграрний університет
(м. Біла Церква)

НАУКОВИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ВНЕСОК ВЧЕНИХ У СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ЛІСОРОСЛИННЕ РАЙОНУВАННЯ

Стаття висвітлює науковий і практичний внесок учених в спеціалізоване лісорослинне районування, з порівнянням ідей побудови правильного лісового господарства та хронології робіт.

Статья освещает научный и практический вклад ученых в специализированное лесорастительное районирование, со сравнением идей построения правильного лесового хозяйства и хронологии работ.

The article deals with scientific and practical contribution of scientists specialized in forest vegetation zoning, comparing ideas of constructing a regular foresting and chronology works.

Теоретичні передумови для розробки комплексного лісорослинного районування були створені В.В. Докучаєвим, який в 1877 р. склав першу програму вивчення ґрунтів і здійснив (створеною школою генетичного ґрунтознавства) широкі ґрунтово-географічні дослідження (які були розпочаті в Україні), з вивчення закономірностей поширення ґрунтів у природі та їх морфології. Творець вчення про природно-історичні або природно-географічні зони В. В. Докучаєв науково обґрунтував закономірні зв'язки між кліматом, гірською породою, ґрунтом, рослинністю, тваринним світом і господарською діяльністю людини [9].

Уперше ідея про лісорослинне районування була висловлена в працях Г.Н. Висоцького і Г.Ф. Морозова в 1910–1915 рр. В подальшому рядом вчених проводилися роботи з лісорослинного районування європейської території Росії (Шкіряників П. П. і Єфімова М. А., 1939; Курнаєв С. Ф., 1973), деяких республік і областей (Юркевич Д. И., 1940; Алехин В. В., 1947; Гроздов Б. В.,

1950; Данилов М. Д., 1956; Иваненко Б. И., 1961 та ін.), лісів Сибіру і Далекого Сходу (Крилов Г. В., 1962).

Ідея лісорослинного районування і сам термін були сформульовані академіком Г.Н. Висоцьким, який обґрунтував сенс, метод і практичне значення районування територій в лісорослинному відношенні [8]. Науковим районування лісів стало завдяки працям професора Г.Ф. Морозова і, передусім, його пропозиціям про порайонну спеціалізацію лісового господарства [11, 12]. Г.Ф. Морозов вказував, що районування лісів є однією з вирішальних умов подолання лісорослинного шаблону і побудови правильного лісового господарства. Географічний принцип вивчення природи лісу і ведення лісового господарства, сформульований Г.Ф. Морозовим, зводився до того, що лісівницькі правила можуть бути вірними (відповідати природі лісу і економіці району) і мати силу тільки в межах певних лісівницьких районів, однорідних за природними і економічними умовами, а в межах районів вони можуть змінюватися стосовно типів насаджень. У той же час вчення про лісорослинні умови визначалося практикою степового лісорозведення, і Г.Н. Висоцький передбачав, що цій, тоді ще молодій науці належить широке майбутнє в області виділення природних районів і їх детального вивчення в інтересах як чистого знання, так і раціональної порайонної організації лісового господарства і захисного лісорозведення [8]. Г. Н. Висоцький в цьому питанні був однодумцем Г.Ф. Морозова, переконливо і рішуче виступав з ідеєю порайонної спеціалізації лісового господарства. В якості одиниць районування Г.Ф. Морозов, пропонував область, під-область, тип лісового масиву і тип насадження, включивши пізніше зону і під-зону. На території Європейської Росії Г.Ф. Морозов виділяв чотири області: північну, південну, Арало-Каспійську, південного берега Криму. У області дуба (південна область) він виділяв смуги: суцільних дібров, острівних нагірних дібров, чорноземних степів і лісів ярів, південних передгір'їв.

Першою спробою спеціалізованого лісорослинного районування для цілей лісового господарства слід вважати роботу А.А. Крюденера [10]. У 1913 р. він виконав поділ Європейської Росії на зони, під-зони, області і під-області для

географічної ув'язки з ними типів насаджень і ведення інтенсивного лісового господарства на основі лісівницьких і господарських типів. Головним елементом поділу на зони у А.А. Крюденера був термічний чинник, з яким тісно пов'язані відносна вологість і опади (чим і визначається напрям зон з південного заходу на північний схід). Уся територія Європейської Росії була розділена на шість зон – пристепову, лісостепову, дерново-підзолисту, або тайгову, під-тундрову, арктично-альпійську зону степів (тундра і степ – зони протилежні за кліматичними і ґрунтовими умовами, але схожі за характером формування деревної рослинності, що має чагарниковий характер); при цьому була відмічена неможливість різкого розмежування зон, що впроваджуються одна в іншу у вигляді смуг, язиків і островів. Мабуть, з цієї причини на схемі районування, розробленою А.А. Крюденером, межі між зонами, під-зонами і областями показані не чіткими лініями, а розмитими вузькими смугами.

В межах лісостепової зони А.А. Крюденером були виділені області, а дерново-підзолиста зона розділена на південну і північну підзони, у межах яких було встановлено дев'ять областей, що отримали чітку характеристику географічного положення, клімату, рельєфу, водного режиму, геологічних нашарувань, ґрунтових умов і характерної деревної рослинності.

А.А. Крюденер, відстоював принцип практичної цілеспрямованості лісової типології і запропонував розділити територію дерново-підзолистої зони і лісостепу на кліматичні зони, підзони і області, не розглядавав останні як класифікаційні одиниці лісової типології. Такими він вважав сімейство типів насаджень і типи насаджень.

Виконаний А.А. Крюденером поділ Європейської Росії на зони і області за кліматичними умовами для цілей лісового господарства можна вважати прообразом лісотипологічної класифікації кліматів Д.В. Воробйова та Б.Ф. Остапенко, які для їх оцінки використали три інтегровані кількісні показники (замість п'ятнадцяти у Крюденера А.А.). До того ж Д.В. Воробйов та Б.Ф. Остапенко, для встановлення закономірних зв'язків між кліматом, ґрунтом і рослинністю і для встановлення кліматів використали ізотопічний метод

порівняння, розроблений Г. Н. Висоцьким, що дозволяє провести більш менш обґрунтовані межі між зонами.

Основи і принципи лісотипологічного районування розроблені Д.В. Воробйовим та Б.Ф. Остапенком [1–7]. Виходячи з того, що вирішальним чинником зовнішнього середовища, що визначає просторове розміщення лісів і їх якісний стан, так само як і потенційні можливості едафічних умов, є клімат. Науковці в якості основи лісорослинного районування запропонували лісотипологічну класифікацію кліматів [1]. Вона була розроблена для здійснення лісорослинного районування великих і малих територій.

Ніхто не заперечує проти вирішального впливу клімату (зокрема його складових – кількості тепла і вологи, міри континентальності) на географію лісів і лісорослинних умов. На це посилаються у своїх роботах по районуванню майже усі дослідники (Висоцький Г.Н., Крюденер А.А., Кожевников П.П., Курнаєв С.Ф. та ін.), оцінюючи його перетворюючу дію не прямими кількісними показниками, а відображеними у складі рослинності і її якісних особливостях. Д.В. Воробйов та Б.Ф. Остапенко уперше розробили метод оцінки прямого кількісного впливу основних складових клімату на формування зональних типів лісу і їх просторове розміщення і на цій основі запропонував едафо-кліматичний метод лісівничо-типологічного (лісорослинного) районування.

Якщо розглядати лісорослинне районування одним з вирішальних способів подолання шаблону лісорозведення з метою побудови правильного лісового господарства (цьому служить передусім лісівницька типологія), то його слід вважати і найважливішим елементом класифікаційної системи лісівницько-екологічної типології. Оскільки основним об'єктом вивчення і господарської діяльності в лісівництві є типи лісів, а районована спеціалізація повинна будуватися на типологічній основі та проводитися в прямому зв'язку з типами лісу. Тому лісорослинне районування ми називаємо ще і лісівничо-типологічного (лісотипологічним), визначаючи його як класифікацію територій

за лісорослинними умовами, обумовленими чинниками зовнішнього середовища.

Висновки. Лісорослинне районування має первинне значення для вірного ведення лісового господарства. Воно дає вірогідність науково аргументовано планувати лісоексплуатаційні і лісовідновлювальні заходи, спрямовані на раціональне використання і збільшення ефективності лісів. Лісорослинне районування базується на фізико-географічному, природно-історичному, геоботанічному, природному, агрокліматичному і кліматичному районуваннях і, у свою чергу, служить основою для лісогосподарського і лісового районування.

Якщо в перших роботах основним завданням визнавалося районування за сукупністю природних чинників і, раніше всього, за складом і зростанням лісової рослинності, то згодом метою лісорослинного районування стали вважати встановлення особливостей лісів і лісорослинних умов при проектуванні і організації комплексного вживання, збереження, відродження і збільшення ефективності лісових ресурсів. Лісорослинне районування визнається природно-історичною основою лісогосподарського районування.

У вченні В. В. Докучаєва про зони природи особливо важливим є те, що в кожній географічній зоні відмічений особливий, закономірний зв'язок явищ природи, причому настільки закономірний, що знання одного елементу природи дає можливість передбачати інший елемент. Це вчення про зони природи і розроблене на його основі природно-історичного районування СРСР лягло в основу усіх спеціальних районувань, в тому числі лісорослинного районування.

Першою спробою спеціалізованого лісорослинного районування для цілей лісового господарства слід вважати роботу А.А. Крюденера [10].

Виконане А.А. Крюденером ділення Європейської Росії на зони і області за кліматичними умовами для цілей лісового господарства можна вважати прообразом лісотипологічної класифікації кліматів Д.В. Воробйова та Б.Ф. Остапенка.

Список використаної літератури

1. *Воробьев Д. В.* Лесотипологическая классификация климатов / Д. В. Воробьев // Труды Харьк. с.-х. ин-та. – 1961. – Т. 30. – С. 235–250
2. *Воробьев Д. В.* Классификация и методика исследования типов леса в горных лесных массивах / Д. В. Воробьев // Труды Казах. НИИ лесного хозяйства. – Целиноград : Колос, 1966. – Вып. 5. – С. 24–37.
3. *Воробьев Д. В.* Методика лесотипологических исследований / Д. В. Воробьев. – К. : Урожай, 1967. – 330 с.
4. *Воробьев Д. В.* Типологическая классификация лесорастительных условий в СССР / Д. В. Воробьев. – К. : Урожай, 1967. – 59 с. – (Буклет ВДНХ).
5. *Воробьев Д. В.* Принципы лесоводственно-типологического районирования равнин и горных областей / Д. В. Воробьев, Б. Ф. Остапенко. – Х., 1975. – Вып. 5 : Тезисы докл. научн. конф. Харьк. с.-х. ин-та. – С. 8–10.
6. *Воробьев Д. В.* Классификационная система лесоводственно-экологической типологии / Д. В. Воробьев, Б. Ф. Остапенко // Труды Харьк. с.-х. ин-та. – Х., 1976. – Т. 225. – С. 6–19.
7. *Воробьев Д. В.* Эдафо-климатическая сетка – основа лесоводственно-типологического районирования / Д. В. Воробьев, Б. Ф. Остапенко // Тезисы докл. Первого Всесоюз. совещ. по проблеме районирования лесного фонда СССР. – Красноярск, 1977. – С. 50–52.
8. *Высоцкий Г. Н.* О лесорастительных условиях Самарского удельного округа / Г. Н. Высоцкий. – СПб., 1908. – 97 с.
9. *Докучаев В. В.* Учение о зонах природы / В. В. Докучаев. – М. : Географгиз, 1948. – 84 с.
10. *Крюденер А. А.* Основы классификации типов насаждений и их народнохозяйственное значение в обиходе страны / А. А. Крюденер. – 1-е изд. – Петроград, 1916–1917. Ч. I–II ; 2-е изд. – М. : МГУЛ, 2003. – 318 с.
11. *Морозов Г. Ф.* Лес как явление географическое / Г. Ф. Морозов // Материалы по изучению русского леса. – СПб., 1914. – Вып. 1. – С. 7–21.
12. *Морозов Г. Ф.* О типах насаждений и их значении в лесоводстве / Г. Ф. Морозов // Лесной журн. – 1904. – Вып. 1. – С. 6–25.